

nı hayretle karşılaşmışlardı (Buhârî, “Hac”, 91).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-‘arûs, “hms” md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 900; Buhârî, “Hac”, 67, 91, “Şalât”, 10, “Tefsîr”, 35; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 75-80; Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufađđalıyyât* (nşr. Ahmed M. Şâkir – Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 130, 166; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 199 vd.; İbn Habîb, *el-Muħabber*, s. 178-179; Ezrakî, *Aħbârü Mekke* (Wüstenfeld), I, 118 vd.; Ya'kübî, *Târîh*, I, 256-257; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân* (Şâkir), II, 555-560; IV, 185; XII, 389 vd.; Süheybî, *er-Ravzü'l-ünûf*, II, 283-287; Tâhirülmevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul 1963, s. 180-181; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 357-372; Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 453, 523; Cengiz Kallek, *Hız. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, İstanbul 1992, s. 20-22; Ali Osman Ateş, *İslâma Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, İstanbul 1996, s. 136-137, 148-149, 157-158, 183-184, 232; C. van Arendonk, “Hums”, *İA*, V/1, s. 587-588; W. Montgomery Watt, “Hums”, *EI*² (İng.), III, 577-578; Abdülkerim Özaydın, “Hac”, *DİA*, XIV, 387.

RECEP USLU

HUMÛL

(الخمول)

Şöhret, makam ve mevki tutkusundan kurtulma, fakirliği ve fakirleri sevme anlamında tasavvuf ve ahlâk terimi (bk. CÂH).

HUMUS

(الخمس)

Ganimetlerden devlet bütçesine ayrılan beşte birlik pay.

Sözlükte “beşte bir” anlamına gelen **humus** kelimesi, İslâm hukuku literatüründe ganimetlerden ve bu hükümde olan mallardan kamu adına, belirli alanlarda sarfedilmek üzere alınan beşte birlik (yüzde yirmilik) payı ifade eder. Kökleri İslâm öncesi Arap toplumuna kadar uzanan bu kavram, Hz. Peygamber ve sahâbe uygulaması ile önemli ölçüde belirgin hale gelmiş, bu dönemdeki tartışmalar ve uygulama örneği daha sonraki dönemde oluşan hukuk doktrinini etkilediği gibi uygulamalar için de model teşkil etmiştir. Klasik dönem genel fıkıh kitaplarında zekât (rikâz) ve siyer (ganimet, fey, seleb) ana bölümlerinde veya kamu maliyesiyle ilgili “el-emvâl” türü eserlerde ayrıntılı biçimde ele alınan humusun, Sünnî fıkıhında daha dar kapsamlı tutulmasına karşılık Şîa fıkıhında ve uygulamasında ay-

rı bir önem kazanıp kurumlaştığı görülmektedir.

Siyer âlimlerinin çoğunluğuna göre İslâm döneminde ilk defa, Bedir Gazvesi'nden bir süre önce gönderilen Abdullah b. Cahş kumandasındaki seriyyenin bir Kureyş kafilesinden ele geçirdiği ganimetten humus ayrılmıştır. Abdullah b. Cahş, bu ganimetin beşte birini Hz. Peygamber'e ayırarak geri kalan kısmını seriyyedeki arkadaşları arasında paylaşmıştır (İbn Sa'd, II, 10-11; İbn Habîb, s. 116). Ebû Yûsuf'un belirttiğine göre ise Abdullah b. Cahş bu ganimeti taksim etmeden Medine'ye getirmiş ve Resûl-i Ekrem ganimeti olarak beşe bölmüştür (*er-Red*, s. 11-12). Abdullah b. Cahş seriyyesinin Bedir'den önce gönderildiği bilindiğine ve bu seriyyenin ele geçirildiği ganimetin beşte birinin alınmasının humusun farz kılınmasından önce olduğu kabul edildiğine göre (İbnü'l-Arabî, ‘*Ârizatü'l-aħvezî*, XI, 222; İbn Seyyidünnâs, I, 228) İslâm öncesi dönemde kabile reislerinin ve akıncı kumandanlarının ganimetin dörtte birini kendileri için almaları şeklindeki teamülün (Cevâd Ali, V, 264-267) İslâm döneminde de kısmî bir değişiklikte devam ettirildiği söylenebilir.

Ele geçirilen ilk büyük ganimet Bedir ganimetleri olup rivayete göre ganimetin helâllüğünü bildiren âyet de (el-Enfâl 8/68-69) bu sırada inmiştir. Bedir ganimetleri toplandığında ganimetler konusunda henüz öngörülmuş veya belirlenmiş şer'î bir hüküm yoktu. Bedir Gazvesi sona erince, Abdullah b. Cahş örneğinde görüldüğü üzere ganimetlerin taksimi konusunda Hz. Peygamber tarafından onaylanan veya bizzat yapılan geleneksel bir uygulama bulunduğu için Bedir ganimetlerinin taksim biçimi konusunda bir belirsizlik yaşanmadığı, dolayısıyla savaşa katılanların ganimetlerden pay sahibi oldukları, hatta bunun oranını bildikleri ve bu noktada bir tartışmanın meydana gelmediği söylenebilir. Âyette (el-Enfâl 8/1) geçen “enfâl” kelimesinin humus ve teşvik ödülü anlamında kullanıldığı görüşünden (Ebû Ubeyd, s. 383; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, IX, 114-115) hareket edilecek olursa enfâl konusundaki tartışma bu noktadan sonra başlamış olmalıdır. Şöyle ki: Resûlullah, mevcut gelenek uyarınca Bedir ganimetlerini taksim ederek beşte birini almıştır. Bu arada gazilerden bir kısmı bu beşte birin ne olacağını sormuş, bazıları da savaştan önce vaad edilen teşvik ödülünü (nefel, çoğulu enfâl) istemiştir. Bu arada esirler konusu da gündeme gelmiş olabilir. Ni-

tekim Müslim'in Mus'ab b. Sa'd'dan rivayetine göre Sa'd b. Ebû Vakkâs, Bedir günü Hz. Peygamber'in humustan aldığı bir kılıcı kendisine hibe etmesini talep etmiş, Resûl-i Ekrem bu talebi uygun görmemiş ve bunun üzerine, “Sana enfâlden soruyorlar. De ki: Enfâl Allah'a ve Peygamber'e aittir. O halde siz -gerçek- müminler iseniz Allah'tan korkun, çekişmeyi bırakın, Allah'a ve Resulü'ne itaat edin” (el-Enfâl 8/1) meâlindeki âyet nâzil olmuştur (Müslim, “Cihâd”, 33; krş. Tirmizî, “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 9). O esnada henüz humus âyetinin (el-Enfâl 8/41) inmediği göz önüne alınınca, Müslim'in bu rivayetinde geçen “humustan alınan kılıç” ifadesini Bedir ganimetlerinin mevcut teamüle göre taksim edildiği şeklinde anlamak gerekecektir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Hz. Ali'den tahrîc ettikleri, “Bedir günü biri ganimetten payıma düşen, diğeri Hz. Peygamber'in humustan verdiği olmak üzere iki devem vardı” (Buhârî, “Farzü'l-ħumus”, I; Müslim, “Eşribe”, 2) şeklindeki rivayet de Bedir'de humus olduğu tezini desteklemektedir. Siyer âlimleri, bu âyetin Bedir ganimetlerinin taksiminden sonra indiğinde hemfikir olduğuna göre Bedir'deki humus uygulamasının humusa öngören Enfâl sûresinin 41. âyetine göre yapıldığını söylemek pek mümkün değildir. Nitekim Bedir'de humus uygulandığını söyleyenler hariç tutulursa (İbn Kesîr, II, 284) siyer âlimlerinin çoğunluğunun aksi yöndeki ifadelerini, “Enfâl sûresinin 41. âyeti uyarınca humus olmadı” şeklinde anlamak gerekir. Öte yandan İbn Sa'd'ın, “Bedir'den sonraki ilk humus uygulaması Benî Kaynukâ' ganimetlerinde olmuştur” (İbn Sa'd, II, 29-30) şeklindeki ifadesi de Bedir'de mevcut gelenek uyarınca humus uygulandığı, âyetin nüzûlünden sonraki ilk humus uygulamasının ise Benî Kaynukâ'da olduğu intibamı vermektedir.

Âyette geçen enfâl kelimesine “ganimet” anlamı verildiğinde ise ganimetler konusunda bir teamülün bulunmayıp bir belirsizliğin olduğunu ve bu belirsizliğin ganimetlerin Allah ve Resulü'ne ait kılınarak kaldırıldığını söylemek gerekir. Nitekim bu görüşte olanların bir kısmı, ganimetler konusunda bir teamülün varlığını gösteren Abdullah b. Cahş olayını mevsuk saymamış, bir kısmı da Abdullah b. Cahş ganimetlerinin Bedir'e kadar bekletilip Bedir ganimetleriyle birlikte taksim edildiğini söylemiştir. Bu ikinci yaklaşım ganimetin Bedir'de helâl kılınmasına uygun düşmektedir. Buna göre

ganimetlerin hükmü henüz bilinmediği için Abdullah b. Cahş ganimetleri bekletilmiş, Bedir'de helâl kılındıktan sonra hak sahiplerine dağıtılmış olmaktadır (a.g.e., II, 11). Bu takdire göre yukarıdaki âyetin (el-Enfâl 8/68-69) Bedir günü insanların -henüz kendilerine helâl kılınmadan önce- ganimetele koşuşmaya başlaması üzerine indiği rivayetinin (Tirmizî, "Tefsîrül-'İ-Şurâh", 9; Ebû Ubeyd, s. 386; Taberî, X, 31-32; Beyhakî, VI, 290-291) doğru olduğunu, bu âyetin ardından, önce ganimette yetki sahibini belirleyen Enfâl sûresinin 1. âyetinin ve daha sonra ganimetteki nihâî hükmü belirleyen aynı sûrenin 41. âyetinin indiğini söylemek uygun olur.

Abdullah b. Cahş seriyyesinin ele geçirdiği ganimet bir tarafa bırakılacak olursa, Hz. Peygamber'in yaptığı ilk beşte bir alma (tahmîs) uygulamasının zamanı hakkında da farklı görüşler vardır. İbn Kesîr gibi bazı âlimler, Hz. Ali ile Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan nakledilen hadislere (yk. bk.) dayanarak Bedir'de humus uygulandığını ileri sürmüştür. Çoğunluk ise Bedir'de humus uygulanmadığı görüşünde olduğu için bu rivayetleri farklı şekillerde yorumlamıştır. Meselâ İbn Battâl'in, "Bedir'de humus uygulanmadığı hususunda siyer âlimlerinin ihtilâfı yoktur" şeklindeki ifadesinden hareket eden Aynî, humusun Bedir'de uygulandığını gösteren Hz. Ali hadisini de, "Ali'ye verilen deve, Abdullah b. Cahş seriyyesinde elde edilen ganimetin beşte birinden olmalıdır" şeklinde yorumlar ve humus emrinin, Resûl-i Ekrem'in katıldığı son ganimet olan Huneyn ganimetleri hakkında geldiğini söyler ('Umdetü'l-kârî, VII, 119-120). İbn Sa'd ise Bedir'den sonraki ilk humus uygulamasının Benî Kaynukâ' ganimetlerinde olduğunu belirtmektedir (et-Tabakât, II, 29-30). Bunun yanında ilk humus uygulamasının Benî Kurayza Gazvesi'nde ve daha sonra olduğu yönünde rivayetler de vardır. Bunu Hayber ve Vâdilkurâ' ganimetlerinden humus alınması takip etmiştir. Benî Nadîr ve Fedek arazilerinden ise barış yoluyla ele geçirildiği için Haşr sûresinin 6-10. âyetlerinin (fey) hükmü uygulanarak humus alınmamıştır. Bu uygulama örnekleri ve buna ilâveten Hz. Ömer döneminde fethedilen Irak topraklarının diğer ganimet malları gibi dağıtma tâbi tutulmayıp bütün müslümanların yararına olmak üzere haraç karşılığında yerli halkın elinde bırakılması ve bu süreç içinde gündeme gelen karşı görüşler, konu etrafında ileride oluşan doktrin için de önemli bir malzeme teşkil etmiştir.

Tahsil Usulü. Ganimetlerden ve ganimet hükmünde olan şeylerden, âyette belirtilen sınıflara ve kamu yararına sarfedilmek üzere devlet tarafından tahsil edilmesi bakımından humus tıpkı zekât ve fey gibi devlet gelirlerinden biri olmaktadır. Hz. Peygamber Abdülkays heyeti halinde humus edâsını namaz, oruç ve zekâtla birlikte emretmiştir (Buhârî, "Farzû'l-İ-humus", 2).

Humus **seleb***in ayrılmasından sonra (Şâfiî, *el-Üm*, IV, 142; İbn Hazm, *Merâtibü'l-icmâ'*, s. 114), fakihlerden bir kısmına göre ise ganimetten payları bulunmayan köle, kadın, çocuk ve ehl-i zimmet gibi yardımcı güçlere gazilerin paylarını geçmeyecek miktarda hizmet bedeli (radh) verildikten sonra kalan ganimetin beşte birlik kısmıdır. Nefelin ganimetin bütününden mi, humustan mı, yoksa Resûl-i Ekrem'in humustaki payından mı olduğu da İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır (Şâfiî, *el-Üm*, IV, 143).

Sünnî fıkıh ekollerine göre humus, esasen savaş yoluyla ele geçirilen ve genelde ganimet olarak adlandırılan mallardan alınır. Ancak Hz. Peygamber'in ele geçirilen topraklarla ilgili uygulamaları arasında görülen bazı farklılıklar, Hz. Ömer'in Irak topraklarına daha farklı bir sistem uygulamış olması, savaşla ele geçirilen topraklardan humus alınıp alınmayacağı konusunda fakihlerin farklı görüşler ileri sürmesine imkân vermiştir. Bununla birlikte doktrinde bu tür arazilerde tasarruf yetkisinin devlet başkanına kaldığı, isterse beşte birini alarak geri kalanı dağıtabileceği, isterse dağıtmaksızın fey olarak bırakabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır (Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, s. 27; Yahyâ b. Âdem, s. 18-19, 27; Ebû Ubeyd, s. 69-78; ayrıca bk. GANİMET). Öte yandan fey, seleb, define ve madenlerden humus alınıp alınmayacağı fakihler ve hukuk ekollerinde tartışmalı bir konudur.

Fakihlerin çoğunluğu, feyde humus bulunmadığı ve feyin Haşr sûresinin 7-10. âyetlerinde zikredilen kimselere dağıtılacağı, dolayısıyla bütün müslümanlara ait olduğu görüşündedir. Şâfiî'ye göre ise tıpkı ganimet gibi feyin de humusu alınır, geri kalan beşte dört Peygamber'in hakkıdır. Şâfiî, Resûlullah'ın kendisine ait olan bu beşte dördü ailesinin nafakasına harcadığını, artakalanı da savaş hazırlığı gibi işlerde kullandığını belirterek onun ölümünden sonra tıpkı ganimetten seçip aldığı **saffi*** gibi feyin beşte dördünün

de -tevarüs yoluyla veya başka bir yolla- artık kimseye ait olmayıp İslâm'ın ve müslümanların yararına sarfedileceğini söylemiştir (*el-Üm*, IV, 139-140, 153). Şâfiî, cizye yanında silâhlı çarpışma olmaksızın düşmandan elde edilen diğer malları da fey kapsamına almaktadır. Ebû İshak eş-Şirâzî'nin belirttiğine göre kâfirlerin korkup kaçarak geride bıraktıkları veya kendilerine ilişilmemesi için verdikleri şeyler fey sayıldığı gibi korku durumu olmaksızın kâfirlerden alınan cizye ve ticaret vergileri de (uşûrû't-ticârât) fey kapsamındadır. Birinci tür feyin beşte birinin alınacağına Şâfiî hukukçuları arasında ittifak bulunmakla birlikte ikinci tür feyin beşte birinin alınmasında tartışma vardır. Şirâzî sahih görüşe göre bunun da beşte birinin alınacağını söylemiştir.

"Rikâzda humus vardır" (Buhârî, "Zekât", 66, "Müsâkât", 3) hadisinden hareketle rikâzın beşte birinin vergi olarak alınacağına ittifak bulunmakla birlikte rikâzın mahiyeti ve muhtevası hakkında farklı görüşler vardır. Definenin hükmü konusunda Hz. Ömer'den üç ayrı uygulama nakledilmiştir. Birinde beşte birini alıp kalanını bulan kimseye vermiş, birinde hepsini beytülmalâ koymuş ve birinde de hepsini bulana vermiştir (Ebû Ubeyd, s. 428-431). Bununla birlikte definenin rikâz kapsamına girdiği hususunda belli bir görüş birliği sağlanmış, fakat madenin rikâz kapsamına girip girmediği, dolayısıyla madende humus olup olmadığı tartışmalı kalmıştır (Yahyâ b. Âdem, s. 31). Meselâ Irak ehli madenin ve defineinin rikâz olduğu ve her ikisinden humus alınacağı görüşünde iken Hicaz ehli madenin ayrı bir statüsünün bulunduğu görüşünü benimsemiştir. Öte yandan define ve madenin humusa tâbi olup olmadığı konusunda humuların cinsine, bulunduğu arazinin devlete veya şahsa ait oluşuna, kara yahut denizden çıkarılışına göre de bazı ayırımların yapıldığı, bu konularda aynı mezhebe mensup fakihler arasında bile görüş farklılığının bulunduğu görülür (bk. DEFINE; MADEN).

Harcama Yerleri. Enfâl sûresinin 41. âyetinde humusun Allah'a, Peygamber'e ve onun yakın akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olduğu belirtilmektedir. Ekseri âlimler burada Allah'ın teberrüken ve söze başlangıç kabilinden anıldığını, dolayısıyla humustan Allah'a ayrılacak bir pay bulunmadığını söylemiştir. Allah'a pay ayrılacağını söyleyenlerden bazıları bu payın Kâbe'ye harcanacağını, bazıları da Peygamber'e ait olacağını

ileri sürmüştür. Bir kısım âlimler de humusta Allah'a ait bir pay bulunduğunu, fakat bunun beşte bir veya altıda bir şeklinde değil taksimden evvel devlet başkanının takdir edeceği bir miktar olduğunu ifade etmişlerdir. Çoğunluğun görüşü esas alındığında âyetin anlamı şöyle olur: Humus Allah'a aittir, humusta tasarruf yetkisi ise anılan sınıflar için kullanılmak üzere siyasî otoriteyi temsil eden Peygamber'indir. Resûl-i Ekrem'den bu kanaati destekleyici mahiyette sözler nakledilmiştir (*el-Muvaṭṭa'*, "Cihâd", 22; Buhârî, "Farzû'l-ḥumus", 7; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 149; Şevkânî, *Neylü'l-evṭâr*, VII, 260). Ayrıca Hz. Peygamber zamanında humusun dört kısma bölündüğü ve Peygamber'in humustan pay almadığı yönünde rivayetler de vardır (Ebû Ubeyd, s. 21, 408; Cessâs, IV, 243-244). Ancak Resûl-i Ekrem'in humusun beşte birini aldığına dair rivayetler (Ebû Yûsuf, *el-Ḥarâc*, s. 23; Ebû Ubeyd, s. 22, 408-409) genel kabul görmüştür. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, Hz. Peygamber zamanında humusun bir pay Peygamber'e, bir pay yakın akrabasına ve birer pay da diğerlerine olmak üzere beş kısma bölündüğü kanaatini paylaşırlar.

Humusta Resûl-i Ekrem'e ait bir pay bulunduğunu ileri sürenler, bu payın verilmiş sebebinin peygamberlik mi yoksa devlet başkanlığı mı olduğu noktasında farklı görüştedirler. Bu payın peygamberlik sebebiyle hak edildiğini ileri sürenler Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra bunun artık düştüğünü, devlet başkanlığı sebebiyle hak edildiği görüşünde olanlar ise onun ölümünden sonra bu payın gelecek devlet başkanına ait olduğunu söylemişlerdir.

Humus âyetinde zikredilen sınıflar içinde en fazla tartışma konusu olan sınıf yakın akrabadır (zevî'l-kurbâ). Bunların kimliği, humustaki haklarının sübût ve devamı gibi hususlarda değişik görüşler bulunmaktadır. Bazı âlimler bütün Kureyş'in, bazıları yalnızca Hâşimoğulları'nın, çoğunluk ise Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları'nın zevî'l-kurbâ olduğunu belirtmişlerdir. İmam Mâlik, Şâfiî ve bazı Hanefîler bunların payının sadakadan (zekât) bedel olduğu, yani bu gruba zekât almalarının yasaklanmış olmasına karşılık böyle bir ayrıcalık tanındığı kanaatinde (Cessâs, IV, 247; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, II, 857; Şâfiî, *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, I, 76; krş. Serahsî, X, 13). Çoğunluk görüşünü Hz. Peygamber'in bu yönde

ki uygulamasına dayandırır. Resûl-i Ekrem, zevî'l-kurbâ payını Abdümtalib'in dedesi olan Abdümenâf b. Kusayy'ın dört oğlundan Hâşim ve Muttalib soyundan gelenler arasında dağıtmış, Nevfel ve Abdüşems oğullarına pay vermemiştir. Hz. Peygamber Hayber humusunu dağıtırken Nevfeloğulları'ndan Cübeyr b. Mut'im ile Abdüşems oğulları'ndan Osman b. Affân onun yanına gelerek, "Hâşimoğulları'na ve Muttaliboğulları'na veriyorsun, bize vermiyorsun; Hâşimoğulları'nın faziletini biliyoruz. Ancak Muttaliboğulları'nın akrabalık derecesiyle bizim akrabalık derecemiz aynıdır" demişler, Resûl-i Ekrem parmaklarını birbirine kenetleyerek, "Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları aynı şeydir -onlar Câhiliye devrinde ve İslâm'da beni terketmediler-" diye cevap vermiştir (Buhârî, "Farzû'l-ḥumus", 17; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 146).

Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifelerin, zevî'l-kurbâ payı konusunda nasıl davrandıklarına dair çelişik rivayetler vardır. Resûl-i Ekrem'in kendi payı ile birlikte zevî'l-kurbâ payının ne olacağı hususunda ihtilâf edilmiş, bunun Hz. Peygamber'in akrabasına veya devlet başkanının akrabasına verileceği şeklinde görüşler de mevcut olmakla birlikte asıl görüşler ve uygulamaya, Resûl-i Ekrem'in ve akrabalarının payının savaş hazırlığı için harcanması yönünde ağırlık kazanmıştır (Ebû Yûsuf, *el-Ḥarâc*, s. 21; Ebû Ubeyd, s. 416). Ömer b. Abdülazîz'in Peygamber'in payı ile zevî'l-kurbâ payını Hâşimoğulları'na gönderdiği de nakledilmektedir (Ebû Yûsuf, *el-Ḥarâc*, s. 21). Ebû Yûsuf, İbn Abbas'tan, Resûlullah zamanında humusun bir pay Allah ve Resulü, dört pay da diğerleri için olmak üzere beş kısma bölündüğünü, Hulefâ-yi Râşidîn devrinde ise üçe taksim edildiğini nakletmektedir (*a.g.e.*, s. 19). İbn Hazm, Hz. Ebû Bekir'in humusu tıpkı Hz. Peygamber gibi dağıttığını, ancak Resûl-i Ekrem'in akrabasına vermediğini, fakat Hz. Ömer ve Osman'ın Resûlullah'ın akrabasına pay verdiğini belirtir (bu yönde rivayet için bk. Ebû Ubeyd, s. 416; Ebû Dâvûd, "İmâre", 20; krş. Ebû Ubeyd, s. 416) ve Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in akrabasına pay vermeme gerekçesi olarak da diğer müslümanların o sırada şiddetli ihtiyaç içerisinde olmasını gösterir (*el-Muḥallâ*, VII, 328). Hz. Ali, İbn Abbas ve Ebû Ca'fer'den (Muhammed b. Ali), zevî'l-kurbâ payının Resûl-i Ekrem'in vefatı ile düştüğü kanaatinde oldukları yönünde rivayetler nakledilmektedir. Hz. Ali'nin humustaki payları-

nın yönetimini Hz. Peygamber'den istediği, Peygamber'in de bu yetkiyi ona verdiği, Ömer zamanına kadar dağıtım işini Ali'nin yürüttüğü, Ömer'in son dönemlerinde dağıtması için kendisine zevî'l-kurbâ payını gönderdiği, onun da, "Şimdi buna ihtiyacımız yok, müslümanların ise ihtiyacı var; sen bunu onlara harca" dediği ve, "Ömer'den sonra bu pay için bir daha bizi çağırın olmadı" dediği (Ebû Yûsuf, *el-Ḥarâc*, s. 20; ayrıca bk. Ebû Dâvûd, "İmâre", 20), İbn Abbas'ın bir rivayette, "Ömer, humustan dularımızı evlendirmemizi ve borçlarımızı ödememizi teklif etti. Biz bunu kabul etmeyerek payımızı bize vermesini istedik, fakat o bunu kabul etmedi" (benzer bir rivayet için bk. Ebû Dâvûd, "İmâre", 20; Ebû Ubeyd, s. 419), bir başka rivayette ise, "Biz humusun bize ait olduğunu söylüyorduk ama kavmimiz bunu bize vermedi" dediği (Müslim, "Cihâd", 137) nakledilmiştir. Ebû Ca'fer de Hz. Ali'nin humus hakkındaki görüşüyle ilgili olarak, "Ali'nin görüşü Ehl-i beyt'inin görüşü gibi idi; fakat Ali, Ebû Bekir ve Ömer'e muhalefet etmeyi hoş görmedi" demiştir (Ebû Yûsuf, *el-Ḥarâc*, s. 19; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 147-148; Ebû Ubeyd, s. 417). Bu farklı rivayetler, humus konusunda Sünnî kesimle Şîa arasındaki farklı anlayış ve uygulamalar için gerekçe teşkil etmiştir.

Humusun beşte üçünde yetim, miskin ve ibnüssebile ait olduğunda ve bunların humustaki paylarına ihtiyaç sebebiyle hak sahibi oldukları konusunda önemli bir görüş ayrılığı yoktur (Cessâs, IV, 250; İbn Hazm, *Merâtibü'l-icmâ'*, s. 114).

Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra humusun taksim biçimine ilişkin olarak İslâm âlimleri arasında ciddi görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Hanefî mezhebine göre humus üç kısma bölünür; bir pay yetimlere, biri miskinlere, biri de ibnüssebile verilir (Şeybânî, *el-Câmi'u's-şâgîr*, s. 124). Bu üç sınıfa pay verilmesinin şartı fakirliktir. Hz. Peygamber'in humustan pay alma ileti peygamberlik olduğu için vefatı ile birlikte bu pay düştüştür. Hanefîler'in, zevî'l-kurbâ payının Resûl-i Ekrem'in vefatı ile düştüğü konusundaki dayanağı, ilk üç halifenin uygulaması yanında zevî'l-kurbânın humusta pay sahibi olma ileti konusundaki anlayışlarıdır. Hanefîler'e göre zevî'l-kurbâ bu payı, sadece akrabalık sebebiyle değil buna eklenen arka çıkma (nusret) ve birlikte olma (sohbet) sebebiyle hak etmişlerdir. Nusret, herkesin Hz. Peygamber'i terkettiği

boykot sırasında onu yalnız bırakmama ve etrafında toplanma fedakârlığıdır. Resûlullah'ın vefatından sonra nusret durumu kalktığından bu pay da düşmüştür. Ancak fakir olmaları halinde zevî'l-kurbâ diğer fakirlerden önce pay sahibi olurlar. Bunların humustaki payının zekâtın kendilerine haram kılınmasının bedeli olduğu hususundaki kanaat Hanefîler'in bu görüşleriyle uyum içindedir.

Mâlikî mezhebine göre humus ve fey sarf yerleri itibariyle aynı olup her ikisinde de tasarruf devlet başkanının ichtihadına bırakılmıştır. Her ikisi de adı geçen sınıflara tahsis edilmeksizin bütün müslümanlar için olup gerektiğinde onların yararına sarfedilmek üzere beytülmâlê konulur.

Şâfiî mezhebine göre humus beş kısma bölünür (Şâfiî'nin, humusun dört kısma bölüneceği görüşünde olduğuna dair yorum için bk. Kiyâ el-Herrâsî, III-IV, 159, 160). Şâfiî, Hz. Peygamber'in kendisine ait olan bu payın ailesinin nafakasından artakalan kısmını kamu yararına (mesâlih) harcadığı kanaatinde olduğu için onun vefatından sonra humusun kamu yararına harcanacağını söylemiştir (*el-Üm*, IV, 143, 144; Şîrâzî, II, 316; bu görüşün tenkidi için bk. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahîkâmü'l-Kur'ân*, II, 860-861). Şâfiî hukukçuları, Resûl-i Ekrem'e ait olan payın sarf yeriyile feyin (beşte dördünün) sarf yerini birleştirmişler ve bunların sınırlı güvenliği, hâkimlerin, müezzinlerin maaşları gibi kamu yararı ağırlıklı hizmetlere sarfedileceğini belirtmişlerdir. Şâfiî'ye göre zevî'l-kurbânın humustaki paya hak kazanma sebebi akrabalık olduğu için Hz. Peygamber'den sonra da bu isim altına girenlere pay ayrılır (*el-Üm*, IV, 147-153). Bu pay Resûlullah'ın akrabasına, zengin fakir, küçük büyük ayrımı gözetmeksizin ve kadına bir, erkeğe iki pay olacak şekilde verilir. Bir pay fakir yetimlere, bir pay miskinlere ve bir pay da ibnüssebîle ayrılır. Her sınıfın payı bizzat kendisine verilir (*a.g.e.*, IV, 144, 147; Şîrâzî, II, 316-317). Fey konusundaki ihtilâf dışında Hanbelî mezhebinin görüşü de Şâfiîler'inki gibidir (İbn Kudâme, s. 90).

Humusun, âyette zikredilen sınıflar dışında harcanıp harcanmayacağı hususu da fakihler arasında tartışma konusudur. Humusun anılan sınıflar dışına sarfedilemeyeceği, devlet başkanının bu sınıflardan hangisi mevcutsa ichtihadına göre ona vereceği görüşünde olanlar bulunmakla birlikte (Yahyâ b. Âdem, s. 17) ço-

ğunluğun temayülü bunun devlet başkanının yetkisinde olduğu, mesâlih ve adaleti gözetmek şartıyla dilediği gibi tasarrufta bulunabileceği yönündedir. Tartışmanın kaynağı, âyette sınıfların zikredilmesinin belirleme mi yoksa örneklendirme mi sayılacağı, diğer bir ifadeyle âyette bu sınıfların anılması, humusun bunlara sarfedilmesinin cevazını mı yoksa vücûbunu mu göstereceği noktasında toplanmaktadır. Hanefî ve Şâfiî hukukçularının çoğunluğu âyette sayılan sınıfların hak sahipleri olduğu görüşündedir. Yetim ve miskin humustan paya hak kazanmasının illetinin isim değil ihtiyaç olduğunda aynı görüşte olmakla birlikte zevî'l-kurbânın istihkak illeti konusunda aralarında görüş ayrılığı vardır. Mâlikî hukukçularına göre ise âyette sınıfların sayılması, hak sahiplerinin açıklanması değil sarf yerinin açıklanması amacına yöneliktir (Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahîkâmü'l-Kur'ân*, II, 859, 862). Görüş ayrılığının bir diğer sebebi de Hz. Peygamber'in humusta ne yönde tasarrufta bulunduğu konusunda farklı rivayetlerin mevcut olmasıdır. Bazı rivayetler, Resûl-i Ekrem zamanında humusun beş kısma bölünüp anılan sınıflar arasında dağıtıldığını, bazı rivayetler, humusun hemen dağıtılmayıp ihtiyaç anında sarfedilmek üzere bekletildiğini ve bazı rivayetler de humusun anılan sınıflara tahsis edilmeksizin bunlar dışındaki kişilere de verildiğini göstermektedir. Câbir b. Abdullah'ın dediğine göre humus Allah yolunda ve toplumun karşılaştığı sıkıntılara harcanırdı. Mal çoğalınca yetimlere, miskinlere ve ibnüssebîle verilmeğe başlandı (Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, s. 20). Cessâs bu rivayeti, Hz. Peygamber'in humusu parçalara ayırma- yıp bundan hak sahiplerine verdiği şeklinde yorumlamıştır (*Ahîkâmü'l-Kur'ân*, IV, 244). Resûlullah'tan da bu kanaati destekleyici mahiyette ifadeler nakledilmiştir (Buhârî, "Farzû'l-humus", 7). Buhârî'nin konuyla ilgili olarak açtığı bab başlıkları ("Farzû'l-humus", 6, 7, 15 ve 17. bablar), onun humusun devlet başkanının ichtihadına bırakıldığı görüşünde olduğu izlenimini vermektedir.

Hz. Peygamber'in humus gelirinden müellefe-i kulûba ve başkalarına verdiği (Buhârî, "Farzû'l-humus", 19; Ebû Ubeyd, s. 407) ve humus mallarının yönetim ve dağıtım işlerini yürütmek üzere görevli tayin ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır (Müslim, "Zekât", 167-168). Aynı şekilde Hz. Ömer'den, humusun anılan sınıflar arasında en fazla ihtiyaç içe-

risinde bulunanlara ve sayıca çok olanlara sarfedileceği yönünde görüş nakdedilmiştir (Ebû Ubeyd, s. 419).

Atâ el-Horasânî, feyin ve humusun sarf yerlerinin aynı oluşundan hareketle Haşr sûresinin 6 ve 7. âyetlerinden muradın ganimetin humusu olduğunu söylemiştir (İbn Receb, s. 21). Buna göre humus, âyette zikredilenlere has olmayıp bütün müslümanlara ait hale gelmektedir. Mekhûl, Ömer b. Abdülaziz ve Mâlik de humusun fey gibi olduğunu, devlet başkanının bundan zengin fakir herkese verebileceğini söylemiştir (Ebû Ubeyd, s. 402-403; İbn Rüşd, I, 315). Bazı âlimler de devlet başkanının humusun tamamını nefel olarak dağıtabileceğini belirtmişlerdir. Ebû Ubeyd, prensip olarak humusun âyette anılan sınıflar dışına sarfedilemeyeceği görüşünü savunmakla birlikte Hz. Peygamber ve sahâbeden gelen haberlerin büyük çoğunluğunun humusun devlet başkanının görüşüne bırakıldığı yönünde olduğunu söylemiş ve buna dayanarak başka yere harcanmasının daha hayırlı görülmesi durumunda bunun câiz olduğunu ifade etmiştir. Ancak anılan sınıflar daha fazla ihtiyaç içerisinde iseler bu takdirde başka yere sarfedilemez. Ebû Ubeyd'in, humus ve feyin adı geçen sınıflar dışına taşırılmasının cevazına dair gerekçesi, her ikisinin de zekâttan farklı olarak öncelikle Allah'a ait kılınmış olmasıdır (*el-Emvâl*, s. 403, 409-412).

Bütün bunlar, humusun anılan sınıflara has olmadığını ve genel olarak bütün müslümanların yararına sarfedileceğini hissettirmektedir. Öyle görünüyor ki humus siyasî otoriteyi temsil eden Hz. Peygamber'in görüşüne bırakılmıştır. Resûl-i Ekrem, bu yetkiye dayanarak ilk zamanlarda humusu öncelikle toplumun karşılaştığı sıkıntılara harcamış, bundan artı anılan sınıflar arasında dağıtmıştır. Sonraları mal çoğalınca humusu bir fon altında toplamış ve ihtiyaç oldukça ihtiyaç sahiplerine vermiştir. Bu fonun fey fonu ile birleştirildiği yönünde kuvvetli rivayetler bulunmakla birlikte zekât fonu ile birleştirilip birleştirilmediği konusunda farklı rivayetler vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaftâ, "Cihâd", 22; a.e.: *rivâyetü Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire, ts. (*el-Mektebetü'l-İlmiyye*), s. 113; Buhârî, "Farzû'l-humus", 1, 2, 6, 7, 15, 17, 19, 41, 48-51, 53, 56, "Zekât", 66, "Müsâkât", 3; Müslim, "Cihâd", 33, 137, "Eşribe", 2, "Zekât", 50, 167-168; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 149, "İmâre", 20; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 9; Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, s. 18-23, 27;

a.mlf., *er-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâ'î*, Kahire 1957, s. 11-12; Şeybânî, *el-Aşl* (nşr. Ebû'l-Vefâ Efgânî), Beyrut 1990, II, 154-155; a.mlf., *el-Câmi'ü's-Şağir*, Beyrut 1986, s. 124, 133-134; Yahyâ b. Âdem, *el-Harâc*, s. 17-19, 27, 31-32; Şâfiî, *Ah-kâmü'l-Kur'ân*, I, 76; a.mlf., *el-Üm*, IV, 139-140, 142, 143, 144, 146-153, 181; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, V, 237-240, 310; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 20-25, 69-78, 382-436; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 10-11, 29-30; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, IX, 114-115, 168-176; X, 31-32, 44; Tahâvî, *el-Muhtaşar*, Kahire 1950, s. 165-169; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (Zebîdî), s. 235-240; Cessâs, *Ah-kâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), IV, 222-224, 229-230, 243-250; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 116; Şerîf el-Murtazâ, *el-İntişâr* (nşr. M. Rızâ Seyyid Hasan), Beyrut 1985, s. 86-87; Mâveridî, *el-Ah-kâmü's-sultâniyye*, s. 176-179; İbn Hazm, *Cevâmî'u's-sîre*, s. 80; a.mlf., *el-Muhal-lâ*, VII, 328; a.mlf., *Merâtibü'l-icmâ'*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü Zâhidî'l-kudsî), s. 114; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 290-346; Ebû Ya-lâ, *el-Ah-kâmü's-sultâniyye*, s. 136-152; Şîrâzî, *el-Mühazzebe*, II, 316-318; Serahsî, *el-Meb-sût*, X, 8-14, 40-41; Kiyâ el-Herrâsî, *Ah-kâmü'l-Kur'ân*, III-IV, 155-161; Ebû'l-Velid İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimât*, Beyrut, ts. (Matbaatü's-Saâde), Beyrut 1408/1988, s. 269-272; Necmeddîn Ebû Hafis en-Nesefî, *Âlibetü't-talebe* (nşr. Şeyh Halîl), Beyrut 1986, s. 168-173; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ah-kâmü'l-Kur'ân*, II, 834-839, 854-865, 882-885; a.mlf., *'Arizâtü'l-ahve-zî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), XI, 201-223; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 315-316, 325-326; İbn Kudâme, *el-Muknî' fi fıkhi Ahmed b. Hanbel*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), s. 89-91; Sibt İbnü'l-Cevzî, *İşârü'l-inşâf* (nşr. Nâsirü'l-Alî el-Huleyfi), Kahire 1987, s. 235-237; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 9; Beyzâvî, *el-Gâyetü'l-kuşvâ* (nşr. Ali Muhyiddin el-Karadâğî), [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-Nasr), I, 965-972; İbn Seyyidunnâs, *'Uyûnü'l-eser*, I, 228; İbn Cüzey, *Qavâninü'l-ahkâmî'l-fıkhiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 99-101; İbnü't-Türkmânî, *el-Cevherü'n-naķi fi'r-reddi 'ale'l-Beyhâķi* (Beyhâķî, *es-Sünenü'l-kübrâ* içinde), VI, 292-293; Zeylâf, *Naşbü'r-râye*, [baskı yeri yok] 1392/1973 (el-Mektebetü'l-İslâmîyye), III, 397-434; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 284; İbn Receb, *el-İstihrâc li-ahkâmî'l-harâc*, Beyrut 1399/1979, s. 21; Ebû'l-Fazl el-İrâķî, *Ṭarḥu't-tesrîb*, VII, 244-251; Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, [baskı yeri yok] 1972 (Mustafa el-Bâbî el-Halebî), VII, 119-120; Şevkânî, *Neylû'l-evṭâr*, VII, 260; a.mlf., *es-Seylû'l-cerrâr* (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed), Beyrut 1404/1985, II, 91-107; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 264-267; Ebû Sâlih Muhammed el-Fettâh, *Ah-kâmü ve âşârü'l-hums fi'l-ikṭisâdî'l-İslâmî*, Kahire 1988; Hasan el-Hüseynî el-Kazvînî, *el-Hums fi's-şer'i'âtî'l-İslâmîyye*, Beyrut 1412/1991; Abdulaziz A. Sachedina, "al-Khums: The Fifth in the Imami Shi'i Legal System", *JNES*, XXXIX-XLI (1980), s. 275-289; M. Jawad Maghniyyah, "Zakât and Khums According to Five Schools of Islamic Law" (trc. Mujahid Hasan), *et-Teuhîd*, X/1, Tahran 1413/1992, s. 123-138; "Hums", *Mu.F*, XX, 10-20.

H. YUNUS APAYDIN

Şîa'da Humus. Genel İslâmî anlayışa göre ganimetten ve bu hükümde sayılan

belli mallardan alınan beşte birlik payı ifade eden humus Şîa'da V. (XI.) yüzyıldan itibaren daha geniş kapsamlı değerlendirilmiş, onların fıkıh literatüründe zekât-tan sonra ayrı bir bölüm halinde ele alınmış ve giderek kurumlaşmıştır. V. yüzyıldan sonra İmâmiyye fakihlerinin tamamı ve Zeydî âlimlerinin bir kısmı, Enfâl sûresinin 41. âyetinde belirtilen ganimetin sözlükte mutlak olarak "kazanç ve kâr" anlamına da geldiğini söyleyerek humusun sahasını genişletmişlerdir. Humus olarak verilmesi gereken çok az bir miktarı bile vermeyen kişinin Ehl-i beyt'e zulmettiği ve onların hakkını gasbedenlerden sayıldığı ifade edilerek bu görevin yerine getirilmesi mânevî müeyyideye bağlanmıştır (Muhsin et-Tabâtabâî, IX, 442). İmâmiyye'ye göre humusa tâbi olan mallar yedi kısma ayrılır. 1. Ganimetler. Ganimet, müslümanların kâfirlerle yaptıkları savaş sonucunda ele geçirdikleri her türlü maldır. Savaşın imamın huzuru yahut gaybeti zamanında yapılmasında, savunma veya taarruz maksatlı olmasında fark yoktur. Ehl-i beyt'e husumet besleyenlerle (Nevâsib) yapılan savaşlar neticesinde elde edilen ganimetlere de aynı hükümler uygulanır. Bu durumda muhaliflerin mallarının ellerinden alınması ve ihtiyata uygun görüğe göre humusunun ödenmesi gerekir. 2. Yıllık gelirlerin ihtiyaç fazlası. Kişinin bir yıl içinde elde edip, yıl sonunda ihtiyacından artakalan gelirleri humusa tâbidir. Bu gelirleri ticarî, sınaî, ziraî, el sanatları, ücret, aylık, hediye ve mükâfat gibi yollarla elde edilen kazançlar teşkil eder. Kendisi için bir yıl başı tayin eden kişi yıl sonunda şahsının ve ailesinin ihtiyacıyla ilgili masraflarını çıkardıktan sonra geri kalan kazancının humusunu vermekle mükelleftir. 3. Madenler. İnsanların yararına olan her türlü tabii servetler bu gruba girer. Madenin sahipli yahut sahipsiz araziden çıkarılması, ayrıca işleticisinin bir kişi yahut bir grup olması neticesiyle değiştirmez. Madeni çıkarın kişinin kâfir olması halinde hâkimin onu humus ödemeye mecbur tutma yetkisi vardır. 4. Künûz veya rikâz. Önceki nesiller tarafından herhangi bir yerde biriktirilmiş yahut saklanmış olan her türlü maldır. Ele geçirilen ve nisab miktarına ulaşan bu mallarda belli bir müslümana ait olduğunu gösteren bilgiler varsa ona verilir. Müslümana ait olduğu halde sahibi veya vârisi bulunamazsa bulan kişi humusunu ödedikten sonra mala sahip olur. Belli bir müslümana ait olduğu konusunda bilgi yoksa ve arazinin mülkiyeti bula-

na aitse humusunu ödedikten sonra ona sahip olur. 5. Denizden çıkarılan mallar. Deniz veya nehirde çıkarılan her türlü kıymetli şeyler humusa tâbidir. Bu işi geliştiren aletlerle yapmak veya denizin sahilinde attığı kıymetli taşları toplamak sonucu değiştirmez. 6. Mülkiyeti zimmiye intikal eden arazi. Herhangi bir arazinin mülkiyetinin satış, sulh, hibe veya başka bir yolla gayri müslime intikal etmesi halinde üzerindeki mesken ve tarım ürünleri dikkate alınmaksızın sadece arazi değerinin beşte biri humus olarak ödenir. Zimminin temellükten sonra müslüman olmasıyla humus düşmediği gibi temellük ameliyesi tekrarlandıkça humus ödemesi de tekrarlanır. 7. Haramla karışmış helâl mal. Elde edilen malın bir kısmı meşrû, bir kısmı hileli ve gayri meşrû yollarla kazanılmış ve bu mallar birbirine karışmışsa malın meşrûyeti için humus ödenmesi gerekir. Kişinin helâl ve haram olmak üzere sahip bulunduğu malları buluyor ve kendisine kimlerin hakkının geçtiğini bilemiyorsa bütün mallarının beşte birini humus olarak verir, böylece kalan malları kendisine helâl olur. Humusa tâbi mallarda, define ve madenler hariç, nisab aranmaz (Hür el-Âmilî, VI, 338-355).

Zeydiyye'de ise humusa konu olan mal ve gelirler üç kısma ayrılır. 1. Kara veya deniz avcılığı ile ele geçirilen şeyler, kara ve denizden çıkarılan yahut yüzeyinden toplanıp buluntu (lukata) statüsüne girmeyen hazine, inci, amber, misk, kendiliğinden biten ot vb. şeyler. 2. Savaşta ganimet olarak alınan menkul ve gayri menkul mallar. 3. Haraç, muamele ve zimmet ehlinde alınan cizye gibi gelirler (İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr*, II, 212; a.mlf., *'Uyûnü'l-ehzâr*, s. 145).

Humusun sarfedileceği yerlere gelince, İmâmiyye ve Zeydiyye fakihleri bunu Enfâl sûresinin 41. âyetinde belirtilen tertibe uygun olarak altı kısma ayırırlar: Allah, Peygamber, Resûlullah'ın akrabası, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar. İmâmiyye'ye göre Allah'ın payı doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e intikal eder, böylece onun humus hissesi ikiye çıkmış olur. İmâmiyye âlimleri bu görüşlerini Ca'fer es-Sâdık'tan nakledilen ve Allah'ın hakkı olan şeyin velisine intikal edeceğini belirten bir hadise dayandırmaktadırlar (Küleynî, I, 537). Âyetteki "zevî'l-kurbâ"dan maksat, Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra imam ve veliyyü'l-emr olması hasebiyle mâsum imamdır. Buna göre Ali ve Fâ-